

KI VOLT MÁRIA?

„Ha kedved telik benne, világnak úrnője, hogy örökséged szőlejét ellenség pusztítsa, s a kereszténység zsenge ültetővénnyét irtsa, kérve kérlek, ne róják fel az én renyhességemnek, hanem inkább akaratod rendelésének.”¹

(Nagyobbik Szent István legenda)

„E szavak után kezét és szemét a csillagokra emelve így kiáltott fel: »Ég királynője, e világ jeles újjászervezője, végső könyörgéseimben a szentegyházat a püspökökkel-papokkal, az országot a néppel s az urakkal a te oltalmadra bízom; nékik utolsó istenhozzádot mondván lelkemet a te kezébe ajánlom.«²

(Hartvik püspök legendaszerkesztménye)

Az alábbiakban Krúdy Gyula *Királyregények*³ című trilógiájának utolsó darabját, az 1930-ban, immár a Templom utca 15-ben írott *Az első Habsburg*⁴ című történelmi regényt elemzem egyetlen motívumon keresztül, mégpedig úgy, hogy az elemzés többször kapcsolódik, visszaül a *Festett király*⁵ és a *Mohács*⁶ című előző regényekre is. (Krúdy címválasztásának pontatlanságáról már korábban volt szó.⁷) Ezúttal a mohácsi tragédia koránál is távolabbi idők történéseire irányul a figyelem. A hagyomány szerint I. (Szent) István királyunk fiának, Szent Imre hercegnek a halála után a zavaros örökösödési-uralkodási viszonyok miatt (?) felajánlotta országát Szűz Mária kegyelmébe: védje a magyarokat és a magyar földet, bölcs belátással uralkodjon felette. Kettős mottónk első része 1077. körül keletkezett, ilyenformán a három legenda közül a legrégebbi, második részét az 1116. előtti években szerkesztette Hartvik püspök Kálmán király utasítására. A *Nagyobbik legenda* idézett része az a passzus, melyet többek között Gerics József idéz az ország felajánlásának bizonyítékául.⁸ Azonban látnunk kell, hogy bár a szövegbe beleolvasható ez a gesztus, a forrás maga ezt nem igazolja egyértelműen. Annál kétségtelenebb bizonyíték a majd' másfélszáz évvel később keletkezett Hartvik-legendaszövege. De elfogadható-e egy jóval később keletkezett írás bizonyító ereje, főleg ha tudjuk, hogy több korabeli és a compilátor korára hagyományozódott szöveg hatott rá (például a csonkított ujjú János diakónus által írt *Constitutum Constantini*, a Nagy Constantinnak

tulajdonított hamis adománylevél, sőt még annak nyugati gót változata is!?)? További problémát okoz az is, hogy egyes kutatók szerint Szent István ha fel is ajánlotta az országot valakinek, akkor az nem Szűz Mária volt, hanem Szent Péter. Ez azt jelentené, hogy első királyunk a pápai állam hűbérébe adta volna hazánkat. Ezt az értelmezést, illetve magát a felajánlás mozzanatát a Gergely-féle reformot követően többször is hangsúlyozta a Vatikán, bejelentve ezzel (invesztitura) igényét Magyarországra. Királyaink szinte kivétel nélkül dacoltak ezzel a pápai akarattal, így megmagyarázható lenne a későbbi Árpád-házi királyok (elsősorban I. Szent László) hagyományhamisítási törekvése, miszerint közvetlenül az istenszülő Szűz Mária birtoka az ország, s nincs szükség sem földi, sem egyéb transzcendens közbenjárókra, vagy „pásztorokra”. Az általam felhasznált irodalomban azonban egyedül Jankovics Marcell fogadja el a pápaságnak tetsző Szent Péter-féle verziót¹⁰, azzal az indoklással, amit már ismertettem. Váczy Péter és Gericcs József azonban¹¹ (külön kiindulópontokból ugyan) egyaránt a felajánlás Mária-féle verzióját tartja bizonyíthatónak, s míg Jankovics megelégszik az egyszerű, logikus tényközléssel, ők — egymással is vitatkozva — politikatörténeti és az uralom hieratikus mozzanatait is figyelembe vevő alapossggal járják körül a témát.

Váczy írja *Merseburgi Thietmar a magyar királykoronázásról* című tanulmányában,¹² hogy István már mint magyar nagyfejedelem hozzákezdett egyházépítő munkájához, Bartoniek Ema pedig megjegyzi, hogy István korában még nem volt szükség pápai engedélyre-jóváhagyásra keresztény egyházak létesítése esetén.¹³ Váczy ezenkívül a *Nagyobbik legenda* egy Gericcs által nem idézett részletére is felhívja a figyelmet, mely így hangzik:

„10. Ez a férfiú (ti. I. István, megjegyzés tőlem. K.Z.) hívő volt, minden cselekedetét teljesen Istennek szentelte, fogadalom s felajánlás útján szüntelen imáiban magát és királyságát az örökszűz istenanya, Mária gyámsága alá helyezte, kinek tisztelete s dicsősége a magyarok közt oly nevezetes, hogy nyelvükön még e szűz mennybemenetelének ünnepét is tulajdonnévénél hozzáátétele nélkül, csak Királyné napjának emlegetik.”¹⁴

Ez a passzus súlyosabb bizonyítéka lehet a Mária számára történt felajánlásnak, mint a két mottó szövege együtt. A *Nagyobbik legenda*

megemlékezik még arról is, hogy Szent István Szűz Máriának szentelt bazilikát kezdett építtetni Fehérváron, a koronázóvárosban.¹⁵ A továbbiakban Váczy a Mária-kultusz keleti, bizánci eredetét fejtegeti¹⁶ (ezt Gerics cáfolja¹⁷), valamint úgy véli: István már magát a koronát is Szűz Máriától (rajta keresztül Istentől) kapta.¹⁸ Gerics ebben az esetben egyrészt egy a bizáncitól független nyugat-európai Mária-kultusz meglétét tételezi, másrészt sejteti, hogy Mária-kultuszunknak sajátosan magyar gyökerei is lehetnek.

Az, hogy a pogány magyar hitvilágban istennők is találhatóak valószínűleg ismeretes, de az talán már kevésbé ismert, hogy miképpen másolódott a keresztény vallás szentjeinek alakjára a pogány magyarság „pantheon”-ja. Jankovics alapvetően három magyar istennőt tételez. Nagyasszonyt, kinek vagy lánya, vagy fiatalkori énje a Kisasszony és a szépasszonyt.¹⁹ Míg az anyaistennő és a szűz egyaránt termékenységisten (ünnepeik szorosan kapcsolódnak a vetéshez, illetve az aratáshoz, bár Jankovics szerint a Kisasszony személyében kísérteties vonások is találhatóak a mesék fekete, vagy veres kisasszonyára utalva ezzel) a szépasszony a „nimfa” (a kifejezés Jankovicstól) szerepét tölti be mitológiánkban. Ebben és a hasonló fejtegetésekben összecsúszik, illetve összecsúszhat a klasszikus görög mitológia ismerete a népmesék vélt mitologikus alakjaival. Nyilvánvaló a párhuzam Nagyasszony-istenanya és Déméter között, meg Kisasszony és a Hádész feleségévé váló Perszephoné között. A szépasszonyok pedig inkább boszorkányok és tündérek voltak (mint ez Kálmán királyunk törvényeiből sejthető), semmint antik nimfák. Kálmány Lajos a szegedi és Szeged környéki folklór ismerője két ősi istennő keresztény áthagyományozódását mutatja ki.²⁰ Véleménye szerint ez a két istennő a kezdetekben még különváltan épült be az „új hagyományba”, a keresztény mitológiába, később azonban az egyetlen istenszülő szűz alakjában kapcsolódott össze.

A Nagyasszony hatalmasabb a Kisasszonynál, ő az istenszülő, a Kisasszony, mint neve is mutatja (itt ugyanis a „kisasszony” mint leány, vagyis mint szűz értendő): szűz, nem szül és nem is szülhet. Kálmány szerint a magyarok eredetileg Máriát csak mint Kisasszonyt tisztelték, anyját, Szent Annát tartották a Nagyasszony keresztény másának. Valószínűleg az istenszülés aktusa, valamint a keresztény térítő hatás kanonizációs törekvései miatt halványult el Szent Anna szerepe a magyar népi hiedelemvilágban, átadva tulajdonságait és hatalmát lányának, Máriának, aki egyesíti magában a pogány istenasszonyok két legfontosabb

és egymást a pogány mitológiában kizáró tulajdonságát: az istenszülést és a töretlen szüzességet. Kálmány leírja, hogy Nagyasszonyunk életadó, lakóhelye az égben van, őrző, óvó, védő istennő, istenanya, a szó mindkét értelmében: istenszülő istennő és az anyaság istene egyszerre. Az istenség bizonyítéka az áldozás hagyománya is, melyet Kálmány a Boldogasszony poharában, a csökkben (keresztelő utáni ünnepség) és a lakodalomban vél felfedezni. Fejtegetéseit néprajzi gyűjtéseivel, kutatásaival támasztja alá, melyeket Szegeden és a környéken folytatott. Nyilvánvaló regionalitása mellett is elismerhetőek kijelentéseinek általános tanulságai, melyek valószínűleg más magyarok lakta területre is érvényesek, annál is inkább, mert kutatásait kiterjesztette a vizsgált terület idegen nemzetiségeire (németekre, szerbekre) is, ezáltal sikerült kimutatnia azt, hogy az istenanyával kapcsolatos hagyomány jellegzetesen magyar.²¹ Az eddigi bevezető alapján elmondható, hogy körülbelül I. Szent István óta (a felajánlás természetesen nem bizonyítható, de valószínűsíthető) Szűz Mária a magyarok számára olyan kultikus jelentőségű szent, közbenjáró, sőt uralkodó, akinek fontosságát nem szabad szem elől téveszteni a további vizsgálódások során. Egyházai, ünnepei, relikviái vannak ebben a hazában, és ami jelen dolgozat szempontjából igen fontos: sajátosan magyar hagyományai, melyekben szakralitás és történetiség, politika és művészetek kapcsolódnak össze metaforikusan.

A *Festett király* című regényről írt dolgozatomban²² már utaltam rá, hogy a néhol bevallottan Szapolyai-párti Czére Béla miképp értelmezi Krúdy regényhármását, Habsburg-párti művet látva benne, illetve Krúdy rojalista magatartását sugalmazva.²³ Véleményem szerint ez az értelmezés nem fedi Krúdy szándékát, s nem fejt fel a trilógia jelentését. Probléma, hogy sem Zápolya, sem Ferdinánd nem pozitív hős a regényben, ennél fontosabb azonban, hogy a három regénynek egyetlen főhőse van, és ez nem II. Lajos, nem Szapolyai, de csak nem is Ferdinánd, hanem Habsburg Mária. Mégis igaz Czére vélekedése? A mű hőse-hősnője Habsburg, tehát a mű nyíltan Habsburg-párti. Kétségtelenül helytálló lenne ez a vélekedés abban az esetben, ha Krúdy számára Mária egy Habsburg-királylány volna, illetve egy Jagelló-királyné. Mária azonban sem az egyik, sem a másik a szerző akarata szerint. Krúdy Gyula a magyarok Nagyasszonyát, Királynéját, Szűz Máriát mintázza meg Mária alakjában.²⁴ Szűz Mária egy értékvesztett korban, mint ahogy értékvesztő és értéktévesztő az a kor is, melyben a szerző él. Mária királyné Mária Nagyboldogasszonnyá, a nemzet szimbólumává válik. Nem hagyhatja el az országot, választott magyarjait,

ez magyarázza megalázó pozsonyi tartózkodását, mely helyett bátyjának Bécsét is választhatta volna talán. Ez a Nagyboldogasszony azonban dekonstruálódik. Éppen a két legfontosabb „tulajdonságával” nem bír Krúdynál. Nem szűz, világi szerelem és házasság köti egy földi emberhez. Nemhogy istent nem szül, de egyáltalán nem válik termékennyé a regények lapjain, férjétől tragikusan hamar elragadja annak végzete. Ezzel magyarázhatóan hatalma, potenciája is csökkent értékű. Mintha belefáradt volna abba, hogy félezer éven át dajkálja és védje a gögös magyarokat.

Amikor a *Mohács* lapjain Máriával együtt az olvasó is megpillantja Dévénynél a magyar hazát, a narrátor ezt a következőképpen jelzi: „Ó, Magyarország, Szűz Mária országa! Szép voltál te minden időkben azoknak a szíveknek, akik benned hittek.”²⁵ — vagyis az országban és Máriában egyszerre, mert az ország Máriáé, és Mária az ország metaforája. A szűz, aki megmenti-megmentheti a szegény hazát. Mária bevonulása Budára elárulja, hogy a magyarok féltékenyen féltik-vigyázzák királynéjukat, az első magyar asszonyt. Krúdy itt egybemossa a történeti királyné tiszteletét a regény Mária-metaforájának transzcendens, félpogány tiszteletével. A továbbiakban sem egyszerű csöndes hitvesként viselkedik Mária, inkább mint II. Lajos egyenrangú társa, sőt néha mintha kézen fogva vezetné urát a királyság labirintusában. A bukás sem töri meg, a menekülés sem. Mikor Zápolya az éj leple alatt behatol a pozsonyi házba, hol Mária szállást kapott, az asszony nem gyenge nőként beszél a trónkövetelővel, hanem úgy, mint akinek hatalma van felette. A király halálával ő testesíti meg az országot, a korona eszméjét, akárcsak Szűz Mária Szent István halála után.

A trilógia második része egy Shakespeare-idézetet kapott mottóul. Krúdy, aki az angol drámaíró nagy tisztelője és lelkes olvasója volt, nem tartotta szükségesnek, hogy alkotója vezetéknevén kívül más jelzéssel is ellássa az idézetet arra vonatkozólag, hogy melyik műből származik. Tudtommal eddig egyetlen magyar elemzésben sem fejtették fel ennek a mottónak sem az értelmét, sem a közvetlen származási helyét nem adták meg. Pedig ez a hat Shakespeare-sor és a trilógia (főként a második rész) kölcsönösen értelmezi egymást, és nemcsak a polgárháborúra, illetve a testvérharcra tett közvetlen utalás szintjén, mely — úgy tűnik — az idézett műben is szerepet játszik, akárcsak a két királyt választó magyarság történetében. Az idézet a *VI. Henrik* I. része harmadik felvonásának harmadik színében hangzik el Pucelle, azaz Johanna, a szűz szájából. Az alábbiakban közlöm az angol eredetit, Lőrinczi-Lehr Zsigmond fordítását, melyet 1870-ben adott ki a Kisfaludy Társaság (ez az a változat, melyet

Krúdy is ismert és felhasznált), valamint Vas István fordítását, mely napjainkban talán a leghozzáférhetőbb magyar nyelvű változat. Látható lesz, hogy Lőrinczi viszonylag szabad(os)nak tekinthető, ám szépnek mondható fordítása sokkal inkább megfeleltetett Krúdy céljainak mint a másik két változat, amennyiben országot, hazát meg nem nevezve általános felszólítás marad, bármely hasonló történelmi korban, helyzetben és helyen alkalmazhatóan, ha az eredeti szövegekörnyezetből kiragadják.

Pucelle: „Look on thy country, look on fertile France,
And see the cities and the towns defac'd
By wasting ruin of the cruel foe.

— — —
Behold the wounds, the most unnatural wounds,
Which thou thyself has given her woful breast,
O! turn thy edged sword another way;”²⁶

Pucelle: „Tekints e földre, termékeny hazádra,
Mint torzítá el falvait, városit
Ádáz vad ellen dúló rombolása.

— — —
Tekints sebeire: hajh! Természet ellen
Fájó szívében tenmagad ütéd!
Oh! Kardod élit fordítsd más felé!”²⁷

Johanna: „Nézd hát, hazád, termő Franciaország
Várai és városai lerontva,
Kegyetlen ellenség feldúlta őket.

— — —
Nézd sok természetellenes sebét,
Amelyet bús keblébe te ütöttél.
Fordítsd el tőle éles kardodat;”²⁸

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy létezett a drámatrilógiának — pontosabban egy estére összevont változatának — korábbi fordítása is, Tóth József tollából (1855-ben mutatta be ezt a változatot a Nemzeti Színház),²⁹ azonban ennek a szövegnek aligha lehetett hatása Krúdy művére. A Shakespeare- és a Krúdy-szöveg közti összefüggés első szinten nyilvánvaló.

Az olvasó ezúttal nem a rózsák háborúja dúlta Anglia felé fordítja résztvevő tekintetét, hanem az ellenséges Franciaország helyzete köti le figyelmét. Franciahon megosztott. Burgundia hercege az angol területkövetelők oldalán harcol kontinentális „testvérei” ellen. Őt próbálja a honvédő háborúhoz való csatlakozásra bírni a libapásztorlánykából lett mítikus alak: Jeanne D'Arc, Szent Johanna vagy az Orleansi Szűz. Johanna retorikája sikeres, mert a herceg átáll a franciák oldalára. Elbűvöli, megbabonázza őt a szűz érvelése. A háborút megnyerik a honvédők, Johannát viszont a franciák átadják az angoloknak, akik Rouenban máglyán égetik el. Tragikus nemzetmentő sors tehát a Johannáé. Minden bizonnyal ez a gondolat vezette Krúdyt, amikor a *Festett király* mottójául éppen ezeket a — százéves háború kimenetelét tekintve sorsdöntő — szavakat választotta. Johanna nem egyszerűen történeti, sokkal inkább szakrális-nemzeti személyiség. Mint ilyen természetesen nem bírhat Szűz Mária fontosságával, de szerepével párhuzamba állítható: egy szűz „asszony”, aki országot, hazát, nemzetet ment. (A keresztény magyar harcosok évszázadokon át Máriának és istenfiának nevével ajkukon szálltak harcba.) Mindkét nőalak szakrális segítő, ha kell: a harcban is, az országvezetésben és -építésben egyaránt. Krúdy mottója azonban fájdalmas aktualitást mondhatott magáénak egy olyan — a Monarchiából és saját történelmi kereteiből egyaránt kiszakadt — országban élő olvasók számára, akik Mohács után másodszor (vagy ki tudja hányadszor?) élték meg a nemzetcsontkítás tragédiáját. Ráadásul Mária nem mentette meg Magyarországot. Éppen ezért felmerül a kérdés: ki volt Mária? Valóban Szűz Mária, a Nagyboldogasszony földi megtestesülése? Akkor miért hagyja veszni a hazát, melyet neki adott ajándékkul — pogány áldozatul — a szent király, I. István? Nem volt több, mint a magyarságot századokon át elnyomó korlátolt ostmarkti grófi család egyik sarja? Krúdy számára a XVI. századi magyarság történetében a legtragikusabb éppen az, hogy Habsburg Mária valóban a boldogságos Szűz, a Nagyboldogasszony megtestesülése volt, aki valóban meg akarta váltani ezt az országot. Csak éppen a nyakas és elvakultan gögös magyarok nem akarták, hogy megváltsák őket. Állati mámorban rohantak a végpusztulásba. Ebből a szempontból jelképértékű, ahogy a *Mohács* kezdetén kidobják az ejtőzni vágyó urak a török elleni háborúra toborzó szerzetes-katonát a nagyszarvasi vacsora után,³⁰ úgy hajtják le *Az első Habsburg* lapjain az ebédlőterem ablakából Pozsonyban Podvinyait,³¹ aki talán a legtöbbet tette az özvegy királynéért és az országért. Aki nem akarja, hogy

megváltsák, azt nem lehet megváltani. Erről szól talán az egész Krúdy-trilógia, de *Az első Habsburg* minden bizonnyal.

Ha Mária nem is szűz, de özvegyiségében szűzi életet él, választott, hűtlen hazájának szenteli életét, a magyarok első asszonyává válik. Talán ezzel magyarázható mindaz a vonzalom, melyet a *Királyregények* bizonyos férfitagjai éreznek iránta. Báthori nádor féltő-féltékeny szeretete, Crudy hitetlenül hívő, halálában mégis a szentséges Szűz fiának katolikus anyaszentegyházát választó rajongása, Podvinyainak, a kalóznak semmivel nem magyarázható feltétlen odaadása: mindez nem földi, sokkal inkább égi, azaz transzcendens szerelem, melyet a haza, az anyaföld iránt érez a férfiember. Lehet, hogy II. Lajos is ezt a mítikus alakot szerette és tisztelte Máriában, nem pedig a nála egy évvel idősebb nőt. Az mindenesetre bizonyos, hogy ebből a nézőpontból megokolható Szapolyai mániákus „leány”-kérési akciósorozata: a legősibb szakralitás, az istenszülő istenasszony (jelképének a) beleegyezésével is legitimálnia kell a ravaszul szerzett királyságot. Krúdy Habsburg-ellenességét példázza az a kép, amely a fenti elméletnek az alkalmazásával rajzolódik ki a regény lapjain Habsburg Ferdinándról. Ferdinánd, a nyegle, ajakbiggyesztő, álmatag ifjú eme értelmezés szerint impotens. Természetesen nem szexuális (hiszen a tömérdek trónörökösről maga Krúdy is megemlékezik *Az első Habsburg* bécsi jelentében), hanem szakrális értelemben. Nem omnipotens, sőt egyáltalán nem potens, inkább buta és bamba. Azzal, ahogy ravaszul és álmatag kéjenc módjára várakozik a magyar szent koronára, valamint azzal, ahogy Szapolyai vad medve módjára csörtet a trón felé, az író talán annak az elképzelésének ad hangot, miszerint kufároké és tétovázóké lesz Szent István országa, pontosabban: a kufárok eladják a tétovázóknak, ráadásul úgy, hogy mindketten ráfizetnek a vásárra. Ez a vásár azonban nem marhára vagy gabonára történik. Krúdy Magyarországnak allegóriája nem egyszerűen egy nőalak, egy nemtő, ahogy az a képzőművészetben már számtalanszor előfordult, hanem maga a boldogságos Szűz.

A gondosan építgetett Habsburg-mítosz dekonstruálódik a regény lapjain. Ráadásul nem is Krúdy dekonstruálja. Önmagát, s magán keresztül a gögös, törökös, síró-vigadó nemesi magyar-mítoszt dekonstruálja, amikor Szapolyai János magyar követei Bécsben Ferdinánd az új cseh király elé járulnak.³² Ferdinánd nem veszi magának a fáradságot, hogy megértse a nyakas magyarokat. Akik pedig büszkék és elvakultak annyira, hogy ne akarják megértetni magukat, amikor az ostoba magyar végzetnek engedelmessé magyarul szólalnak meg a jövő magyar király előtt

a kor nemzetközi nyelvét, a latint egyébként értő és művelő követek, holott jövendő uruk a magyar szóra és a magyar hagyományra süket, szakrálisan impotens Habsburg. Az egyenrangú fél büszke tiszteletét jelző kézfogásra nyújtott kezük is a (kényes) nemzetközi jogokat sérti, s nem vesz tudomást arról az alakuló erőviszonyról, amely aztán a magyar államiság időleges megszűntéhez vezet.

Bár az impotencia a jelen dolgozatban nem szexuális értelemben vett fogalom, mégis érdemes elgondolkodni azon, hogyha *Az első Habsburg* (akárcsak a trológia előző két tagja) nem történelmi, hanem szerelmes regény — pontosabban egy nemzet szerelmének a mítikus regénye — akkor az utódokban egyébként bővelkedő Ferdinánd épp úgy impotens, mint a majd' posztumusz utódjával magvaszakadó Szapolyai. Az erotika iránti érzéketlenség és a föld(anya) vadállati szeretete-szerelme egyaránt képtelenné tesz — tehet — a nemzettel való egyesülés harmonikus társas kapcsolatára, mely alapvető követelmény egy uralkodóval szemben. Talán Lajos, a „gyengekezű”, hahniszületett király(fi), a reneszánsz ember lett volna képes szeretni ezt a gyönyörű asszonyt: Magyarországot? Mindenesetre regénybeli utolsó szavai azt igazolják, hogy ő felismerte ezt a lehetőséget, bár meglehet: későn.³³

Nem menekülhet Krúdy tragikus iróniájától a magyarok egyik legkedveltebb szokása sem: a temetés, illetve az újratemetés. Többszörösen központi szerepet kap, hogy gyarlósága és frivolitása annál szembeszökőbb legyen. Nem szabad elfelejtkeznünk arról a finom cinizmusról és iróniáról, ahogy Krúdy a Habsburg-dinasztia (és a történelmi Magyarország) végnapjairól tudósít a XX. század elején, miközben az I. világháború rombolja az Osztrák-Magyar birodalom falait.³⁴ A magyar és az osztrák uralkodó körök ezzel mit sem törődve játszanak kisdud játékokat: parádés temetést, kisserű koronázást. Sem egyiknek sem másiknak nincs már jelentősége, az ország sorsának irányítói mégis azt hiszik: valami változhat még az állóképpé merevedett historikum felmutatásával. Krúdy megmutatja, hogy ennek éppen az ellenkezője igaz. II. Lajos második újratemetése ugyanígy csupán cirkuszi mutatvány, szükséges rossz, mely a Habsburg dinasztia magyarországi uralmának véglegesítéséhez vezet.³⁵ Szó sincs többé országmentésről, hazaszeretetről vagy -féltséről. A magyarok elárulták Nagyasszonyukat, amikor a korlátolt és a nemzet sorsa iránt közönyös Habsburg Ferdinándot választották, akárcsak akkor, amikor a szakrálístól érintetlen, a trónra éretlen „festett királyt” emelték pajzsra.

Máriának — a Nagyboldogasszonynak és habsburgi metaforájának egyaránt — egy tennivalója maradt még, s Krúdy ezzel zárja regénytrilógiáját:

„Elmegyek végleg ebből az országból. Isten veletek! — rebegte megcsókolván a templom kövezetét.
Ez volt Mária búcsúja Magyarországtól.”³⁶

Jegyzetek:

1. István király emlékezete. Európa Könyvkiadó Bp., 1988, 108.
2. Ua.: 132.
3. Krúdy Gyula: Királyregények. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp., 1979.
4. Uo.: 353-469.
5. Uo.: 189-352.
6. Uo.: 5-188.
7. Kelemen Zoltán: Gondolatok az Árnékirály és a Mohács című Krúdy-regények közti összefüggésekről. In.: A „szükséges népszövetség” a művelődés történetében (Irodalmi-kulturális érintkezések a Monarchiában.) Szerkesztette Fried István és Kelemen Zoltán. Szeged, 1996, 63-64.
8. Gericz József: Az állam- és törvényalkotó Szent István. In.: Művészettörténeti Értesítő 1990, 76-80.
9. Uo.: 76.
10. Jankovics Marcell: Jelkép-kalendárium. Medicina Könyvkiadó Vállalat. Pécs, 1988, 206.
11. Vö. 8. jegyzet, valamint Váczy Péter: Merseburgi Thietmar A magyar királykoronázásokról In.: Történelmi Szemle 1995, 628-642. Uő.: Az angyal hozta korona In.: Életünk 1982, 456-465.
12. Vö.: 11. jegyzet 630.
13. Bartoniek Emma: A magyar királykoronázások története. Akadémiai Kiadó Bp. 1987, 58-61.
14. Vö. 1. jegyzet 105-106.
15. Ua.
16. Vö. 11. jegyzet 635-642.
17. Vö. 8. jegyzet 77.
18. Vö. 11. jegyzet 636.
19. Vö. 10. jegyzet 221-223.
20. Kálmány Lajos: Boldogasszony ősvallásunk istenasszonya. Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 1885.

21. Megjegyzem, Bíró Mária *Lucina és Szent Lucia. Az antik születésistennő továbbélése a néphitben.* (In.: *Ősök, táltosok, szentek. Tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórából.* Szerk.: Pócs Éva és Voigt Vilmos 1996. MTA Néprajzi Kutatóintézete, Bp., 153-174.) című tanulmányában kételkedik Kálmány idevágó fejtegetéseinek hitelességében. Szerinte ugyanis valószínűsíthető, hogy a magyar Nagyasszony-Kisasszony kultusz antik eredetű, és őseink a Kárpát-medence déli részén ismerkedtek meg vele. Mindez természetesen nem zárja ki teljességgel egy esetleg már meglévő magyar istennőkultusz létezését, illetve azt, hogy ez a kultusz élt tovább a keresztény hagyomány keretei között.
22. Kelemen Zoltán: Falánkság és anarchia. In: Töprengések Kundera „szépséges szép üveggolyójáról. (Kapcsolatok, hasonlóságok, jelenségek az irodalom Monarchiájában). Szerkesztette Fried István és Kelemen Zoltán. Szeged, 1997, 81-91.
23. Czére Béla: Krúdy Gyula. Gondolat Kiadó, Bp., 1987, 249-254.
24. Megjegyzem egy — valószínűleg előtanulmányként olvasható — 1926-ban írt novellája már egyértelműen Máriát helyezi a történet középpontjába. Az 1926. december 25-én az *Újság* című lapban napvilágot látott *Mária királyné Pozsonyban* című novella cselekményét és a szöveg megformálását tekintve az 1929-ben még a Margitszigeten keletkezett *Festett király* első részének harmadik fejezetét *A pozsonyi kifli* címűt előlegezi, bár több szereplővel dolgozik, és a fejezetnél valamivel nagyobb cselekményidőt próbál összefogni. Végkicsengése is a későbbi szövegétől eltérő, patetikus. Mindezek mellett megjegyzem: a későbbi trilógia számos jellemzőjét tartalmazza, nem utolsósorban a *Királyregények* narrációs eljárásait, kisebb önellentmondásokkal, következetlenségekkel együtt (például a novellában Mária maga írja segélykérő leveleit, míg az akkor már kész *Árnyékkirályban* ez az írődeák tiszte, valamint a regénytrilógia egyik fontos mellékszereplője, a humanista Logus Tamás az elbeszélésben következetesen Cogus Tamásként szerepel). Az érdeklődő olvasó Krúdy szóban forgó novelláját a legutóbbi életműkiadás *Delikátesz* című kötetében találhatja meg (Szépirodalmi Könyvkiadó Bp., 1982, 146-165).
25. Vö. 3. jegyzet, 51.
26. The Illustrated Stratford Shakespeare Chancellor Press, London 1982, 485.
27. Shakespeare: Történeti színművei II. kötet Franklin-társulat Bp. 1902, 46.
28. Shakespeare: Összes drámái I. kötet Európa Könyvkiadó Bp., 1988, 662.
29. Uo. 1233-1234.
30. Vö. 3. jegyzet 58-59.
31. Uo. 462-464.
32. Uo. 398-404.
33. Uo. 166.
34. Krúdy Gyula: A XX. század vizitkártyái Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1986, 5-12., 74-82., 88-98.
35. Vö. 3. jegyzet, 464-469.
36. Uo. 469.

A szövegközi hivatkozásokon kívül felhasznált irodalom jegyzéke:

Csodakút. Népmese, beavatás, álomfejtés, napút, mélylélektan, ezotéria.

Tanulmányok a népmeséről, szerkesztette: Pap Gábor. Pontifex Kiadó Gyoma 1994.

Anatole France: Jeanne D'Arc élete. Európa Könyvkiadó Bp., 1984.

Gonda Imre — Niederhauser Emil: A Habsburgok. Gondolat Kiadó Bp., 1977.

Krúdy Gyula: Három király. Magvető Könyvkiadó Bp., 1958.

Krúdy Zsuzsa: Apám, Szindbád. Magvető Könyvkiadó Bp., 1975.

Makk Ferenc: Magyar külpolitika (896-1196). Szeged, 1993.

Szakály Ferenc: A mohácsi csata. Akadémiai Kiadó Bp., 1977.

Külön köszönet Farkasdi Andrásnak, Fried Istvánnak, Juhász Antalnak, Kelemen Ágnesnek, Piti Ferencnek és Szörényi Lászlónak a dolgozat elkészítéséhez nyújtott felbecsülhetetlen segítségükért.